

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Yakubov F. J.¹

¹ SamDU Kattaqo'rg'on filiali Gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

SIYOSIY DISKURSDA METAFORALARNING ISHLATILISHIGA DOIR MULOHAZALAR

Annotatsiya: Stat'ya posvyashena izucheniye metafori v politicheskom diskurse. Rezultati issledovaniya mogut lech v osnovu sozdaniya uchebnix materialov dlya obucheniya inostrannix uchashixsya opoznavaniyu i ponimaniyu skritix smislov v politicheskom diskurse.

Kalit so'zlar: metafori v politicheskom diskurse, kognitivno-kommunikativnaya paradigma, lingvisticheskaya teoriya metafori, izomorfniye metafori.

Hozirgi davrda metaforaning lingvistik nazariyasi siyosiy diskursni tahlil qilish usullaridan biri bo'lib qoldi. Metaforada har qanday matni to'liq tushunishni ta'minlovchi ma'nolar bor. Xorijiy talabalar siyosiy diskursdagi niqoblangan, yashirin ma'nolarni tushuna olishlari uchun ular adekvat bilim va ko'nikmalarni egallagan bo'lishlari talab qilinadi. Metaforaning lingvistik nazariyasida bu yashirin ma'nolarni tushuntirish usullari ishlab chiqilgan, bungacha metaforaning ontologik va konseptual rolini tushuntirishda uzilishlar bor edi. XX asrning so'ngi o'n yilliklarida Jon Lakoff, V.N. Teliya, A.N. Baranov, N.D. Arutyunova, A. Vejbitskayaning ilmiy ishlari tufayli bu murakkab lisoniy fikrlash turli tomonlardan o'rganila boshlandi.

Og'zaki va yozma nutqning paydo bo'lishi, nutqiy muloqotda matnlarni tushunish muammolari tilshunoslarning diqqat markazida turibdi. Tilshunoslikda kognitiv-kommunikativ yo'nalish paydo bo'ldi. Olimlar matni anglashning kognitiv jarayonlariga e'tibor qaratdilar.

Tilshunoslik fanida metafora o'rganilish ob'ekti sifatida bir qancha o'zgarishlarga uchradi. Klassik tilshunoslikda metafora leksik-grammarik darajada o'rganilgan, keyin

adabiyotshunoslikda nutqning stilistik figurasi sifatida qarala boshlandi. Faqat XX asrning 70 – yillari oxiri, 80- yillari boshidagina metafora insonning tashqi olamni bilishning muhim kognitiv vositasi sifatida tushunish shakllana boshladi. N.D. Arutyunova fikriga ko'ra, metaforani o'rganish “amaliy nutqni o'rganish sohasiga va bilish va anglashga, konseptual tizimlarga va, nihoyat, sun'iy intellektni modellashga” o'tdi [1.S. 5-32].

Frazeologizmlar, konseptlar, nutqiy harakatlar sxemalari va stsenariyalari, nutqiy muloqotdagi taktika va strategiyalar hamda metaforalar muloqot jarayonida takrorlanaveradi, va shunga muvofiq ravishda ular muloqot ishtirokchilari tomonidan tushuniladi. Bu shuni anglatadiki, muloqotchilarning tushunish uchun kognitiv harakatlari ham ma'lum bir qoidalarga bo'ysunadi, tadqiqotchilarning, metakuzatuvchilarning vazifasi shundan iboratki, bu qoidalarni tushunish uchun ularni tushunish va anglash yo'llarini ishlab chiqishdir. Til egasi, qoidaga ko'ra, metaforani og'zaki va yozma nutqda tushuna olish ko'nikmasiga ega, lekin bu kognitiv ko'nikmalar ong ostida yashiringan bo'ladi. Hozirgi davrda tilshunoslarning bu qoidalarni aniqlash va tasvirlashga urinishlarini ko'p ham muvaffaqiyatsiz deb bo'lmaydi.

A.N. Baranovning ishlarida metaforaning kognitiv nazariyasi asosiy tezisi quyidagicha beriladi: metaforlashish jarayonlarining asosida yangi ma'noni so'zlarning eski ma'nolari bilan ifodalash imkonini beradigan bilimlar strukturasi qayta ishlash jarayoni yotadi [3].

Lekin biz boshqa konsepsiyaga qo'shilamiz. Bu konsepsiyaga ko'ra so'zning obrazi metafora tuzilishida ishtirok etadigan “eski” chuqur ildizli semalardan olingan odatiy ma'nolarni qayta joylashtirish va ajratib olish asosida yaratiladi [2. S.155].

Shunday qilib, ilk holatdagi so'zdan yoki ifodadan semani ajratib olishga asoslangan kognitiv proseduralar natijasida yangi obraz yoki yangi hodisaning nomi paydo bo'ladi. Agar biz ilk manba-so'z metaforaga qanday kalit belgilarni berganligini bilsak, shunda biz metaforani o'rganib, uning “tuzilishi”ni tushunishimiz mumkin. Bunday yondashuv metaforaga turli rakurslardan qarashga, ya'ni uni “tepadan-pastga”, butun holida, ichki mazmunini ochib, metaforaning “qurilish g'ishtchalarini” aniqlab, keyin uning yangi semantikasi haqida hukm qilishga imkon beradi.

Metaforalar odatdagi so'z va ifodalardan tuzilgan, lekin ular shunday tuzilganki, odatdagi so'zlar yangicha ko'rinishda aks etib, obrazli jaranglaydi. Barcha metaforalar atrofimizni o'rab turgan dunyodagi va til muhitidagi voqea va hodisalarga, faktlarga bog'langan va ulardan kelib chiqadi. Bu metafora tushunchasi asosida tabiat tuzilishi va sotsium haqida inson tasavvuri yotadi degan fikrlashga olib keladi. Ko'pchilik metaforalar asosida arxetip yotadi. Arxetip deyilganda birinchi obraz, dunyoni qabul qilishning boshlang'ich modeli tushuniladi [4].

Ontologik nuqtaiy-nazarda bo'lgan olimlar metaforaning ona tilida gapiruvchi barcha kishilarga tanish bo'lgan bir qancha universal va arxetiplarga asoslangan ma'lum bir guruhlarini tuzishgan. Metaforaning siyosiy diskursdagi tasniflanishiga bir qancha misollar keltiramiz.

1. Izomorf metaforalar (hayvonot dunyosi bilan bog'liq).

*Ну а пока в интернете идёт **мышинная возня**, Путин продолжает укреплять позиции России на международной арене.*

Internetda **kalamush poygasi** ketayotgan bir paytda, Putin xalqaro arenada Rossiya pozitsiyasini mustahkamlashda davom etmoqda.

2. Somatik metaforalar

Чье “мохнатая рука” прикрыла бывшего лейтенанта милиции?

Kimning “baquvvat qo’li” sobiq militsiya leytenantini himoya qilib qoldi?

3. Qarindoshlik metaforalari.

Кандидат в президенты США от Демократической партии Хиллари Клинтон назвала президента России Владимира Путина “крестным отцом” крайнего национализма.

Demokratik partiyadan AQSH prezidentligiga nomzod Xillari Klinton Rossiya Prezidenti Vladimir Putinni ashaddiy natsiyonalizmning “**cho’qintirgan otasi**” deb atadi.

4. Tabiat bilan bog’liq metaforalar.

К счастью для грузинского народа, близок закат политической карьеры этого человека, чье психическое состояние требует профессиональной оценки, - объяснил демарш постпред России в ООН Виталий Чуркин.

Gruzin xalqining baxtiga bu insonni siyosiy kar’erasi quyoshining botishi yaqin, uning ruhiy holati professional tekshiruvga muhtoj, - deb tushuntirdi Rossiyaning BMT dagi vakili Vitaliy Churkin o’z diplomatik notasida.

5. Makon va mo’ljal metaforalari.

Мы видим проблемы с региональными бюджетами, мы видим резкий рост цен. Правительство об этом не говорит или делает вид, что этого нет, но даже Высшая школа экономики, которая, в общем, считает, что она это правительство переживёт, позволила себе написать, что экономический спад продолжается в стране, и более того, достигнуты рекордные показатели спада. То есть, иными словами, наш известный “водолаз” Улюкаев в очередной раз “дна” не нашёл.

6. Emotiv metaforalar (insonning his-tuyg’usi va tashqi muhit o’rtasidagi bog’lanishlar).

Дело даже не в том, что украинский кризис дошёл дурной запах мертвых слов про свободу (не только экономическую) до невыносимого смрада.

7. Gastronomic metaforalar.

Как Клинтон и Трамп варят “компот демократии”. Комментарий Георгия Бовта.

Ma’lumki, so’zlar kishilarning fikr va emotsiyalarini ifodalaydi va nutqiy muloqot qatnashchilarining emotsiya va fikrlariga ta’sir qiladi. Metaforalar o’quvchi/hamsuhbatning hissiyotiga ta’sir qilishning eng muhim vositasi. Metaforik matnni tushunish va uning diskursda ishlatilish maqsadini tushunish uchun interpretator lug’aviy aniqlashtirishdan tortib, so’zlarning chuqur ma’nosini ochish uchun etimologiyasiga murojaat qilishgacha, uning qo’llanilishining nutqiy taktikasi, adresatning hissiyoti, yurish-turishi, e’tiqodlariga ta’sir qilishini o’rganishgacha yo’lni bosib o’tadi.

Metafora ma’nosini ochishdan keyingi bosqichda kommunikativ kenglikda metaforaning rolini aniqlash fazasi keladi. So’ngi amaliy ishlarning maqsadi metaforaning diskursda qo’llanilishining mumkin bo’lgan variantlarini aniqlashdir. Bunda bizni gapiruvchi metaforani qanday maqsadda ishlatgani, retsiyent uni qanday qabul qilgani va hokazolar qiziqtiradi. Masalan, tabiatga oid metaforalar hissiy holatni ifodalashi mumkin, “*norozilik to’lqini*” metaforasi bir kishining emas, kishilar guruhining holatini bildiradi, shuning uchun

suv harakati belgisi, uning ko'tarilishi, pasayishi, balandligi, pastligi, kuchi tanlab olingan. Qahr-g'azab emotsiyasini beradigan bu metafora asosida suv mavjlari bilan bo'g'liq analogiya yotibdi. Tabiat bilan bog'liq metaforalar siyosiy diskursda ko'p ishlatiladi, *siyosiy iqlim, turg'unlik epoxasi, muzlatilgan narxlar, siyosiy kar'era quyoshining botishi, qahr-g'azab bo'roni, olqishlar momaqaldirog'i*.

Metafora semantik va emotsional ta'sir kuchiga ega bo'lganligi uchun siyosiy diskursda keng ishlatila boshladi. Bunda debat ishtirokchilari faqat faktlarga emas, emotsional baholarga ham e'tiborlarini qaratadilar, faktlar haqidagi fikrlar, odatda, buzib ko'rsatiladi. Amerika ommaviy axborot vositalari Trampning seksual majburlashi "qurbonlari" dan intervyu oladi. Bu ayollarning har bir "so'ziga" ishonishdi, va Trampning salbiy obrazini yaratishdi. Respublikachilar partiyasidan AQSH Prezidentligiga asosiy nomzod Donald Tramp o'z raqibi demokrat Xillari Klintonni isbot keltirmasdan "dunyo miqyosidagi yolg'onchi" deb atadi.

New York Times nashri Respublikachilar partiyasidan AQSH prezidentligiga nomzod Donald Trampning Floridadagi nutqini misol keltiradi.

Bilasizmi, ular (terroristlar) Prezident Obamadan ko'p narsada qarzdordirlar. U ID (Islom davlati) asoschisi, demokratik partiyadan nomzod Xillari Klinton esa, birgalikdagi asoschidir.

Neitral, hatto ijobiy ma'noli so'z "asoschi" bu yerda salbiy bahoga ega bo'ladi. Bu gapni ayblash taktikasini keltirib chiqaradigan so'z o'yini deb tushunish mumkin. Misol qilib keltirilgan metaforalar siyosiy ta'sir ko'rsatishning kuchli vositasiga aylanadi. Bu so'zlar asosan ong va ongostining hissiy sohasiga ta'sir qiladi. "Yorliq yopishtirish" prinsipi bahslashishning eng g'irrom usullaridan biridir [6]. Bu taktika asosida assosiativ bog'lanishlar, avtoritetning dalil-isbotsiz obro'si pasaytirilishi yotadi. Bu usullar kishilar ongiga ta'sir qiladi, ularning siyosiy shaxslarga ishonchsizligini oshiradi.

Zamonaviy jamiyatda siyosiy hayot siyosiy partiyalar, ularning liderlari, turli siyosiy g'oyalar bilan bog'langan [7]. Bu kontekstda fikrlar turli-tumanligini ifodalaydigan siyosiy metafora siyosiy diskursning ajralmas qismiga aylanadi.

Xulosa

Siyosiy diskursdagi metaforalar tahlili quyidagi savollarga javob berishi kerak: metaforalar qanday maqsadda ishlatilayapti, ular nimani bildiradi, ular kishilarning yurish-turishi, kayfiyati va ongidagi axborot maydoniga qanday ta'sir qiladi? Metaforalar metafikrini tushunish jarayoni bir qancha bosqichdan o'tadi. Avval

metaforalarning "qurilish materiallari" aniqlanadi, keyin kommunikativ kenglikda metaforaning pragmalingsvistik roli oydinlashtiriladi. Metaforalarni tushunishning bu bosqichlari xorijiy talabalarga siyosiy diskursda metaforani ishlatilishini o'qitish uchun mashqlar tizimini yaratishga asos bo'ladi.

Adabiyotlar o'yxati

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. М.: Прогресс, 1990.
2. Шляхов В.И. Саакян Л.Н. Текст в коммуникативном пространстве: Монография. М., 2015.
3. Баранов А.Б. Дескрипторная теория метафоры. Языки славянской культуры, 2014.

4. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. Высш. Учеб. Заведений. М.: Академия. 2001.
5. Толковый словарь живого великорусского языка. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=5688>
6. Поварнин С.И. Искусство спора. URL: http://www.goldentime.ru/wfb_01.htm (дата обращения: 15.03.2012).
7. Linkevisiute Vilma. Conceptual metaphors in Gordon Brown's Political Discourse (2007-2008). URL: http://www.kalbos.lt/zurnalai/23_numeris/11.pdf